

la campanya de
m. p. cató a empúries
el 195 a.c.
algunes consideracions

per
JOSEP M.ª NOLLA

1. INTRODUCCIÓ

La campanya de Marc Porci Cató a **Hispania** ha gaudit, sempre, d'una atenció especial per part dels historiadors de l'Antiguitat possiblement per dues causes principals; en primer lloc per l'abundosa informació directa que ens ha preservat el temps sobre aquesta acció concreta, la qual cosa la converteix en un cas especial i permet la seva anàlisi amb una certa profunditat,⁽¹⁾ i, en segon lloc, pel fet que, per a Catalunya, representa la fi, pràcticament, de l'esperit independentista dels indígenes, els quals, llevat d'algun cas aïllat i que cal situar sempre a la Catalunya Interior i muntanyosa o ja en zones pirinenques, no s'alçaran contra Roma, acceptaran les seves imposicions i les regles marcades sense discussions ni protestes, almenys tangibles i reflectides en aldarulls o violències.⁽²⁾ Pels país, doncs, la dura repressió catoniana esdevé el punt de partida d'una nova situació de pau vigilada, una etapa en la qual, malgrat els impostos, les exaccions i els abusos dels itàlics, hi ha, probablement, una certa eufòria demogràfica, econòmica i cultural i que prepara, a la llarga, **el gran canvi** que tindrà lloc a les darreries del segle II a. C., amb l'inici autèntic de la romanització, amb l'aparició de ciutats fundades de bell nou a la manera itàlica i el fet, paral·lel i inseparable, de l'aparició de les **villae**, cases de camp situades damunt mateix dels conreus, autèntiques cèl·lules bàsiques de l'explotació del territori, cosa que posa en evidència una centuriació, una divisió de la terra en parcel·les, lliurades individualment a persones determinades.⁽³⁾

La interpretació de la campanya del cònsol romà del 195/194 a.C. ha esdevingut un lloc comú de la historiografia catalana en considerar que bona part dels poblats ibèrics del país haurien estat destruïts en aquesta època o que, almenys, haurien estat obligats a desmuntar fortificacions i defenses i a lliurar les armes

1) Les fonts referents a aquest episodi poden consultar-les a: A. SCHULTEN, *Las guerras de 237-154 a. de J.C.*, a *Fontes Hispaniae Antiquae*, Fasc. III, Barcelona, 1935, p. 177-194; M. ALMAGRO, *Las fuentes escritas referentes a Ampurias*, Barcelona, 1951, p. 47-74; i especialment a J. MARTÍNEZ GÁZQUEZ, *La campaña de Catón en Hispania*, Barcelona, 1974.

2) M. TARRADELL, *Prehistòria i Antiguitat*, a *Història dels Catalans*, dirigida per F. Soldevilla, Vol. I, Barcelona, 1968², p. 324; M. PICAZO, *Guerra púnica i conquesta romana*, a *Història de Catalunya*, Vol. I, Barcelona, 1978, p. 215.

3) J. M.ª NOLLA i J. CASAS, *Carta arqueològica de les comarques de Girona. El poblament d'època romana al N.E. de Catalunya*, Girona, 1984, p. 21-26 i làms. I a III; J. AQUILUÉ, *Las reformas augústeas y su repercusión en los establecimientos urbanos del nordeste peninsular*, a *Arqueología Espacial*, vol. 5, Coloquio sobre distribución y relaciones entre los asentamientos, Terol, 1984, p. 95-113; M. PREVOSTI, *Cronologia i poblament a l'àrea rural de Baetulo*, Badalona, 1981; Id., *Cronologia i poblament a l'àrea rural d'Iluro*, Mataró, 1981.

als vencedors.⁽⁴⁾ Menys unanimitats i més motiu de polèmica hi ha en l'intent de fixar la geografia de la campanya militar del general.

És precisament en relació a aquest dos fets i, sobretot, quant a la geografia de la campanya que volem retornar a aquest tema amb la intenció, a partir de noves dades proporcionades per l'arqueologia, aclarir, si és possible, alguns punts discutibles i obscurs. En efecte, analitzarem la primera part de les operacions de Cató a **Hispania**, concretament aquelles que tingueren lloc a l'Empordà, a Empúries i el seu rerapais immediat.

2. ANTECEDENTS

I GENERALITATS DE LA CAMPANYA

Veiem, però, abans de cap altra cosa, quines foren les circumstàncies que obligaren a Roma a enviar un cònsol a la Península. A la tardor de 197 a.C. es produeix una formidable revolta a la **Hispania Ulterior** (aproximadament l'actual Andalusia) que ben aviat salta amb força a l'altre província, la **Citerior**, (faixa costanera de la Península Ibèrica, dels Pirineus a Almeria, aproximadament). És precisament aquí on el pretor **Tuditanius** és vençut i mort pels rebels poc abans d'acabar l'any. L'any següent, el 196 a.C., els nous pretors amb noves forces intentaràn pacificar el territori amb més èxit al sud que a llevant, però sense resultats definitius, car serà necessari trametre l'any següent, a més dels pretors, un dels cònsols amb forces extraordinàries per intentar acabar amb la revolta.⁽⁵⁾

Elegits els cònsols de l'any, li toca per sorteig a M. P. Cató fer-se càrrec d'**Hispania**; s'elegiren també els dos pretors que corresponia, Ap. Claudi i Pl. Manlius, per la **Ulterior** i **Citerior**, respectivament amb les forces que els hi pertocava. Tal com estaven les coses, i aquesta és la prova més clara del poc èxit del pretor del 196 a la **Citerior**, el cònsol amb **Manlius** d'ajudant, decidí intervenir en aquesta província, deixant la **Ulterior** a Ap. Claudi amb tropes més reduïdes. L'exèrcit que comandava M. P. Cató, era important, entorn probablement dels 20.000 homes o més, tot i que s'han donat xifres d'entorn dels 70.000.⁽⁶⁾

Les fonts, especialment Livi, que segueix molt de la vora una narració autobiogràfica del propi Cató, **Els orígens**, quasi del tot perduda,⁽⁷⁾ no ens donen una idea massa clara de la situació a la **Citerior** que hem de deduir de l'actuació seguida per Cató. En efecte, hom tramet Ap. Claudi a la **Ulterior** i el cònsol, amb la major part de l'exèrcit, des del **portus Lunae** on embarcà en un poderós estol, es dirigeix a **Hispania** vorejant el golf de Lleó. La intenció, ben palesa, era la de desembarcar a Empúries (**Emporion**) al golf de Roses, a la punta més septentrional de la província. Abans, però, de desembarcar el seu exèrcit i els bagatges, Cató foragità els rebels que ocupaven l'acròpolis o fortificació principal de **Rhode** (... *Inde Rhodam uentum et praesidium Hispanorum quod in castello erat ui deiectum*). (UV.

34,8) i després amb bon vent vingué fins a Empúries on, posant a port les naus, desembarcà les tropes llevat del contingent aliat de marineria que quedà a la custòdia i manteniment de les naus.

A **Emporion** els romans són ben rebuts, instal·len el seu campament i Cató inicia l'entrenament de les tropes amb duresa i dedicació. Més endavant, quan va creure que era el moment oportú, conduí l'exèrcit a un nou campament a 3000 passes d'Empúries⁽⁸⁾ ja en territori suposadament controlat per l'enemic. Aquí continuà fustigant els revoltats, cremant els seus camps, robant les collites i el bestiar i fent-los-hi tot el mal possible. Finalment, plenament decidit i informat, entaulà combat amb l'exèrcit rebel situant-se darrera del seu campament i, d'alguna manera, obligant-los a la lluita. En una sola batalla destrossà les forces indígenes de tal manera que la resta de la campanya pel que fa a tota la faixa costanera de Catalunya, fou un passeig.

3. EL COP DE MÀ DE RHODE

Aquest són els fets immediats que se situen a Empúries o en el seu entorn més pròxim però llegint amb cura les fonts i intentant lligar-les amb la topografia arqueològica emporitana queden molts punts obscurs, difícils d'entendre i d'explicar.^(8 bis) Veiem, un a un, quins

4) Durant molts anys s'ha pensat que Cató destruï o féu abandonar una part important dels poblats ibèrics del país, opinió malisada de vegades (TARRADELL, *Prehistòria i Antiguitat...* citat, p. 324) i que avui mateix amb un coneixement més precís de la cultura material d'època republicana no pot sostenir-se. En efecte, al costat d'alguns poblats que desapareixen a les darreries del segle III o inicis del II a.C., la majoria continuaran ocupats amb una vida intensa al llarg del segle segon i primer abans del canvi d'era (NOLLA-CASAS, *Carta arqueològica...* citat, làms. I i II). Serà bo, quan el nombre de poblats ben excavats i publicats sigui suficient, veure com desapareixen, quan i a on, quins duren i fins quan.

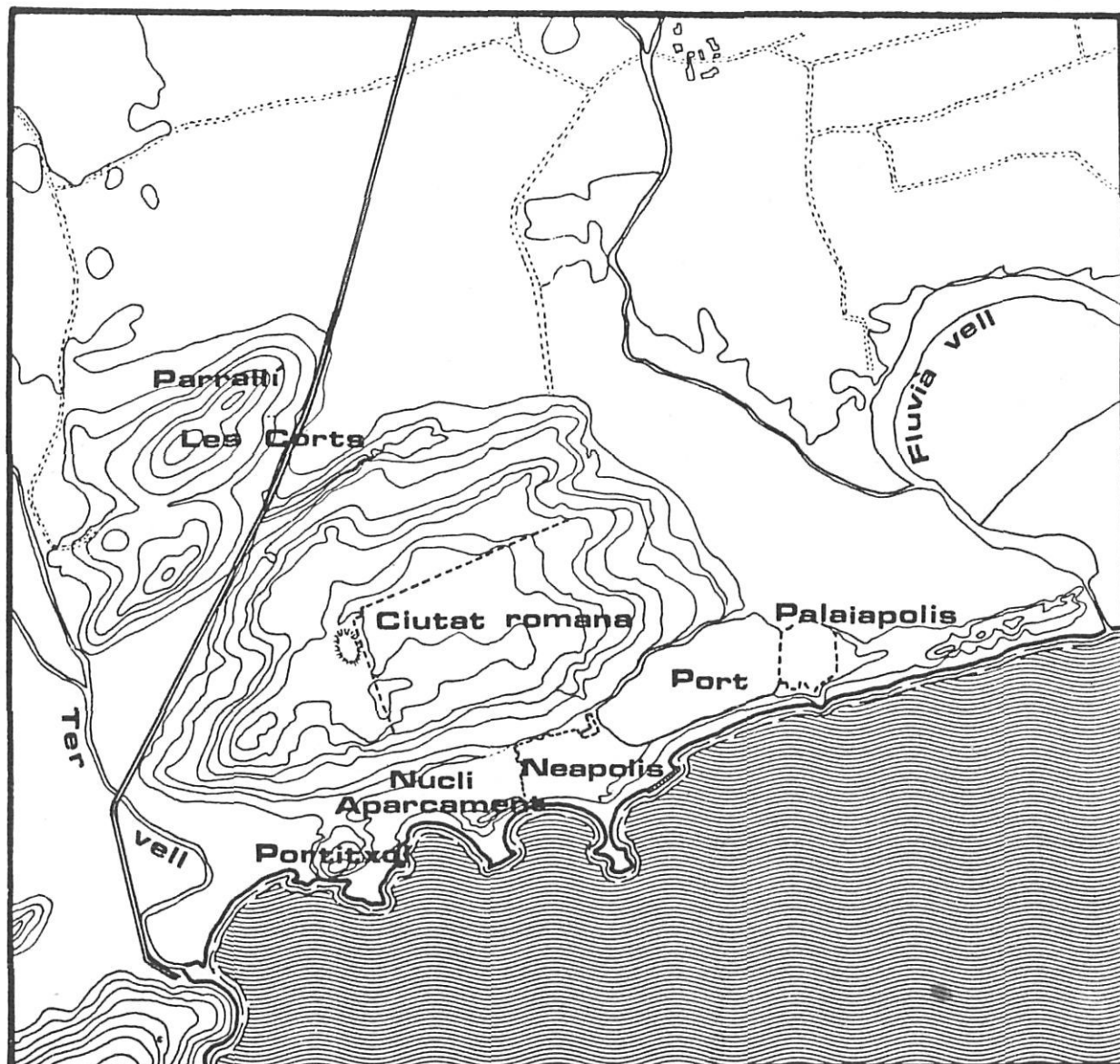
5) LIV. 33,21; 33,25; 33,26; 33,27; APPIÀ, *Iber.*, 39. (MARTÍNEZ GÁZQUEZ, *La campaña de Catón...*, citat, p. 101-112).

6) Martínez Gázquez calcula en 50.000 els homes arribats a **Hispania** l'any 195 a.C. (*la campaña de Catón...*, citat, p. 172-173), uns 20.000 dels quals haurien romàs directament a les ordres del cònsol. Bosch Gimpera i Aguado Bleye elevaven la xifra a 70.000 (P. BOSCH GIMPERA i P. AGUADO BLEYE, *Espanya Romana*, Tom II de *Historia de España* de R. Menéndez Pidal, Madrid, 1962, p. 56); Martín Almagro parla de 50.000 homes a Empúries (ALMAGRO, *Las fuentes escritas...*, citat, p. 72), xifres molt exagerades.

7) MARTÍNEZ GÁZQUEZ, *La campaña de Catón...*, citat, p. 29-100.

8) LIV. 34,13.

8 bis) Sobre la topografia antiga de la zona d'Empúries podeu consultar: E. PONS i BRUN, *La població pre-emporitana*, a *L'Avenc*, 38, Maig de 1981, p. 27-29; E. SANMARTÍ, *Les influències mediterraneanes au nord-est de la Catalogne à l'époque que archaïque et la réponse indigène*, a *La Parola del Passato*, 37, 1982, p. 281-298; J. ROVIRA i PORT i E. SANMARTÍ i GREGO, *Els orígens de l'Empúries precolonial i colonial*, a *Informació arqueològica*, 40, 1983, p. 95-110; J. RUIZ DE ARBULO, *Emporion y Rhode. Dos asentamientos portuarios en el golfo de Rosas*, a *Arqueología Espacial. Coloquio sobre distribución y relaciones entre los asentamientos*, Vol. 4, Terol, 1984, p. 115-140; F. J. NIETO i J. M.ª NOLLA, *El material arqueológico de Riells-La Clota y sus relaciones con Emporiae*, a *VI Congreso Internacional de Arqueología Submarina*. Cartagena, 1982 (en premsa).

La zona d'Empúries a l'actualitat.

són aquests problemes i quines les possibles explicacions. El primer punt interessant ens el proporciona el cop de mà que permet expulsar i recuperar la fortalesa de **Rhode** que era en mans dels indígenes revoltats (... **in castello...** diu textualment Livi).⁹⁾ La dada té un valor múltiple puix que ens fa saber la magnitud de la revolta que afecta fins els límits més septentrionals de la província i de manera especial a una ciutat grega, **Rhode**, aliada fidel de Roma, cal suposar, com la germana gran **Emporion** i, per tant, d'entrada, contrària a la revolta i filoromana. Aquesta notícia ha fet pensar els historiadors i arqueòlegs sobre l'emplaçament del **castellum** que, de manera artificiosa, pensem, s'ha volgut situar a vegades massa lluny (Puig Rom, per exemple).¹⁰⁾ Nosaltres opinem que aquesta fortificació s'ha de cercar en el perímetre de **Rhode** i no més lluny i que molt

probablement coincideix amb l'acròpolis de la ciutat, la qual cal situar en el turonet suau on temps després s'alçarà l'església llombarda de Santa Maria. Si aquesta acròpolis tingué fortificacions adequades o no, només ens ho podrà dir l'arqueologia. Recolza aquesta opinió la mateixa lògica de l'acció; en efecte, Cató no s'hauria entretingut en foragitar els insurrectes d'una fortificació llunyana i perduda a les muntanyes que cap mal podia fer-li i a la qual, en canvi, calia dedicar-li un esforç considerable que no guardava relació amb els resultats

9) LIV. 34,8.

10) J. MALUQUER DE MOTES, *La ciutat grega més antiga de Catalunya*, a *Homenaje a J. Vicens Vives*, Vol. I, Barcelona, 1965, p. 150.

a obtenir, però si que és comprensible com un intent d'alliberar una ciutat aliada i, sobretot, de controlar un bon port al nord del golf, un port necessari durant els primers moments de la campanya, els més difícils, i que calia controlar del tot. Finalment, també, era una manera còmoda d'entrar en contacte amb l'enemic i de conèixer les seves virtuts i defectes. ⁽¹¹⁾

4. L'ÒPPIDUM INDÍGENA

Livi, després d'esmentar el desembarcament del cònsol a **Emporion** que ell anomena **Emporiae**, en plural, tal com fan des d'època de Livi tots els autors que parlen d'aquesta ciutat, encara que fassin referència a èpoques remotes, anteriors a la unificació dels distints nuclis juxtaposats (Livi empra també aquest nom en fer referència a les accions de la segona Guerra Púnica localitzades a Empúries), fa un llarg i interessantíssim excursus sobre la topografia emporitana situa cronològicament en el 195 a. C. i segueix, pas a pas, la descripció que en degué fer Cató en **els orígens** i que és, per tant, una descripció valuosíssima i de primera mà. Ens parla de dues ciutats (**oppida**) dividides per un mur, l'una habitada pels grecs, amb un perímetre de 400 passes (uns 590 m) i l'altra pels indígenes, més allunyada del mar i amb un recorregut murari entorn de les 3000 passes (uns 4440 m); explica també la situació de pau armada, la vigilància de les portes (o porta), la prohibició de deixar entrar ibers dins del recinte grec, la sortida de la ciutat en grup i ben armats, però, també, la continuïtat de les activitats comercials que afavorien i eren necessàries per a uns i per als altres. ⁽¹²⁾

Aquestes ratlles plantegen un dels problemes més interessants que, ara per ara, pot oferir la història emporitana; precisament la localització de la ciutat indígena, esmentada també per altres autors. ⁽¹³⁾ Durant molt de temps s'ha considerat que hom havia de cercar-la per dessorra la fundació romana, a ponent de la Neàpolis, dalt del llarg turó, però ara mateix no sembla possible continuar defensant aquesta teoria després dels resultats de les darreres excavacions i de l'anàlisi, més crítica i amb més elements, de les antigues. ⁽¹⁴⁾ Altres hipòtesis, ben documentades, haurien pensat a localitzar-la immediatament al sud de la ciutat grega, a l'àrea de l'aparcament de les ruïnes, ⁽¹⁵⁾ però els sondeigs d'aquests darrers anys documenten, solament, una ocupació d'un sector molt determinat a partir del 200 a.C. o poc més ençà, i per dessorra una mecròpolis que cal datar dins dels segles IV/III a.C. que s'extén considerablement. ⁽¹⁶⁾ On cal cercar-la doncs? No sembla oportú buscar-la a l'àrea de l'aparcament, però més cap a mar car contradiu explícitament el relat de Livi (**..Hispanis retractior a mari trium milium passuum in circuitu murus erat.**) (Liv. 34,9), ni al sud-oest de la Neàpolis, lloc força sondejat i ocupat en bona part per la necròpolis Martí, utilitzada des del segle VI/V a.C. i amb una llarga continuïtat. Potser s'haurà de pensar en una localització entre les ciutats grega i romana, en el sector de ponent del Parking i àrees adjacents, tot i que

no sembla probable i que no confirmen alguns sondeigs aïllats, o al sector septentrional de la ciutat romana, més enllà de la muralla transversal, zona gens coneguda fins ara on mai no s'hi han fet exploracions serioses. I si hom no la localitza en aquests indrets, pròxims a la focea **Emporion**, caldrà suposar que era molt més enllà, en algun altre d'aquests turons/illa que hom trobava entre el mar i la zona d'estanys i aiguamolls.

La situació topogràfica justa de l'**oppidum** indígena en relació a la **polis** grega és, en Livi, molt contradictòria, car en un moment diu que Empúries (**Emporiae**) eren dues ciutats separades per un mur. [...**lam tunc Emporiae duo oppida erat muro diuisa.** (Liv. 34,9)], la qual cosa pot fer pensar en dues ciutats juxtaposades; més endavant però explica clarament com la part de muralla, de la ciutat grega, que donava als camps estava poderosament defensada i amb una única porta (**...Partem muri uersam in agros egregie munitam habebant, una tantum in eam regionem porta imposita...** (Liv. 39,9), que la sortida al mar, est i nord de la Neàpolis, era oberta a tothom [...**Ad mare patebat, omnibus exitus** (Liv. 34,9)], i que per la porta oberta vers la ciutat dels **Hispani**, només sortien en gran nombre (**Porta ad Hispanorum oppida uersa nunquam nisi frequentes...** (Liv. 34,9). Aquí no queda gens clar la suposada juxtaposició i, més que res, dóna la sensació de dues ciutats més o menys properes però amb un espai entre ambdues. Per altra banda, el text, a nosaltres ens fa pensar en l'existència, a les muralles de la ciutat grega, de dues portes, una oberta al camp, molt poderosa, i l'altra a la ciutat dels **Hispani**. Si la nostra interpretació és la correcta, la primera d'aquestes dues portes podria ser la que mira al sud, ben conservada i visible encara ara, car les excavacions efectuades a l'esplanada del davant, només han documentat, per a aquella època precisa, una necròpolis, és a dir, en paraules de Livi, uns camps (**agri**). L'altra porta s'hauria de cercar en el tram

11) Per altra banda l'arqueologia posa en evidència l'abandó del barri hel·lenístic de Roses a les darreries del segle III a.C. tal com prova l'anàlisi del material arqueològic. Potser es tracta d'un moment d'adaptació i la ciutat torna a quedar reduïda i concentrada entorn del nucli més antic que hom situa al turó on s'alça l'església de Santa Maria (E. SANMARTÍ **La ceràmica campaniense de Emporion y Rhode**, Barcelona, 1978, p. 585-588; J. M.ª NOLLA, **Excavaciones recientes en la Ciudadela de Roses. El edificio bajo-imperial, a Papers in Iberian Archaeology**, editat per T.F.C. BLAGG, R.F.J. JONES i S.J. KEAY, BAR International Series, 193, 1984, p. 434).

12) LIV. 34,9.

13) De fet només confirma el text de Livi el geògraf grec Estrabó (3,4,8.), que parla clarament d'un dipòlis, tot i que la seva descripció és molt menys precisa que la de Livi (Consulteu-la a ALMAGRO, **Las fuentes escritas...**, citat, p. 76-84).

14) SANMARTÍ; **La ceràmica campaniense...**, citat, p. 612-613 i 623-625 on es passa revista a aquesta arrelada suposició i se la discuteix amb les dades a la mà.

15) SANMARTÍ, **La ceràmica campaniense...**, citat, p. 612-613 i 623-625.

16) Tal com han demostrat les campanyes d'excavació de 1983 i 1984 a les quals hem pogut assistir.

de ponent de la fortificació i per tant, la ciutat indígena també cap a aquesta banda (un dels possibles llocs on l'hem situada seria precisament al nord de la ciutat romana, i per tant a ponent de la Neàpolis, o potser en la zona que queda entre la ciutat romana i la grega més enllà de la necròpolis Martí).

En aquesta segona part del paràgraf no es confirma de cap manera la juxtaposició física de dues ciutats, una a cada banda d'un mur i dona la sensació d'emplaçaments pròxims però separats l'un de l'altre amb un espai imprecís de terra de ningú, lloc cal suposar d'intercanvi i de mercadeig, tal com assenyala el mateix Livi en la seva descripció (LIV., 34,9).

Molt fosc és també el paper que juga l'**oppidum** indígena durant la revolta. Fa l'efecte, però mai de manera prou clara o determinant, de recolzar la revolta i que pressionava més o menys directament sobre **Emporion** pel fet de ser fidel aliada de Roma. Sorprenent, però, és veure com Cató en desembarcar a Empúries ni es preocupa de la ciutat indígena i com ni se l'esmenta més fins que, acabada la batalla amb els rebels, ens explica, Livi, la rendició dels **hispani emporitani**, dels seus veïns i de molts altres vinguts d'altres ciutats que havien cercat refugi a Empúries (LIV. 34,16).

El cònsol, havent desembarcat sense cap problema a Empúries, ben rebut pels emporitans ("**comites ac benigne acceperunt.**") (LIV. 34,9), es dedicà a entrenar al seu exèrcit, a rebre legats d'altres pobles —els dels ilergetes— i a conèixer les forces i les intencions de l'enemic.

Mentre roman a Empúries i fins i tot després de muntar el campament definitiu (**Castra hiberna**) poc abans d'iniciar les primeres accions serioses contra els indígenes, Cató no es preocupa de l'**oppidum** ibèric d'Empúries i això, pensem, és significatiu. En efecte, la topografia del lloc, a l'Antiguitat, no permet massa filigranes: una quasi illa de dimensions concretes, no massa gran, on hi hauria **Emporion**, la polis grega, el campament romà i, cal suposar, la ciutat indígena. Seria il·lògic pensar, des de cap punt de vista, que, cas d'haver estat revoltada contra Roma, Cató no hagués intentat, abans de cap altra cosa, contralar-la i sotmetre-la, tal com fa a **Rhode** que representava un perill molt més marginal i allunyat.

Nosaltres intuïm dues possibles solucions al problema; o bé la ciutat ibèrica es mantingué absolutament neutral, amb la qual cosa la por i el temor dels grecs emporitans no era tant per causa dels habitants de l'**oppidum** hispà, sinó contra un grup determinat de filorrebel·ls que podien, mitjançant un cop de mà, lliurar **Emporion** a l'exèrcit indígena que controlaria el rerapaís, més enllà dels aiguamolls, o bé acceptar que la ciutat ibèrica no es trobava en aquesta quasi illa sinó més enllà, en algun altre punt indeterminat.

Cap de les dues hipòtesis no està en contradicció amb el relat de Livi de les conseqüències de la batalla victoriosa de Cató, on, en esmentar els **hispani emporitani**, pot referir-se a tota la tribu dels indiqetes, els habitants, segons altres fonts del nord-est de Catalunya, i no exclusivament als habitants de l'**oppidum** indígena veí d'**Emporion**; i en parlar dels fugitius del combat que cercaren refugi a la ciutat ibèrica d'Empúries, sortida d'emergència ràpida, en emparar-se de la protecció d'un enclau neutral i preparar la rendició a les forces del cònsol amb unes condicions mínimes.

La primera d'aquestes possibilitats sobretot, neutralitat absoluta de l'**oppidum** ibèric, en la gran revolta contra Roma, ens sembla lògica i és ben consegüent amb les notícies trameses per les fonts, especialment Livi, i no comporta el que una part més o menys nombrosa de ciutadans estigués a favor de la revolta, però a la qual no podia unir-se decididament per por i per necessitat, car la proximitat d'**Emporion**, filorromana, i la quasi insularitat de l'assentament, força lluny del territori controlat, **de facto**, pels rebels, l'exposava a rebre el primer cop, i el més fort, per part de Roma.

5. ELS CAMPAMENTS CATONIANS

Un altre problema que planteja l'episodi és el de la situació justa del campament catonià, passatge que ha donat lloc a llargues polèmiques i a opinions confrontades. En la lectura dels textos que fan referència a aquest punt queda ben clara l'existència, d'almenys, dos campaments, un campament base o plataforma que cal cercar no gaire lluny d'**Emporion**, al costat de les naus que degueren ancorar-se en el port al nord de la Neàpolis, a les desembocadures dels rius Ter i Fluvià i, potser subsidiàriament, a la fondalada de la Clota, a la zona de Riells, a l'Escala, i un campament de guerra (**Castra hiberna**) que Livi situa a tres mil passes d'Empúries —entorn d'uns 4.400 m.— (LIV. 34,13), la qual cosa ens el col·loca fora de la quasi illa i probablement en algun punt de l'immediat rerapaís a ponent de la vella ciutat focea.

Del primer campament o plataforma de les actuacions de l'exèrcit expedicionari, segons la nostra opinió, enlloc no se l'esmenta de manera concreta tot i que queda ben clar en el sentit de la narració. En efecte, Livi ens recorda que havent arribat l'estol del cònsol a **Emporion**, fou rebut benèvolament i amable per part dels emporitans i que hi romangué uns pocs dies mentre explorava el territori, s'assabentava de les forces de l'enemic i de les seves intencions. Cató mentrestant aprofità el temps exercitant les seves tropes i practicant cops de mà i saqueigs sistemàtics sobre el territori enemic, amb la intenció de preparar els seus homes i conèixer la vàlua dels revoltats (LIV. 34,9). Segurament fou en aquest campament base on el cònsol rebé l'ex-pretor, de la **provincia Hispania Ulterior**, M. Helvi, que retornava a Roma (LIV. 34,10) i els legats del règul ilergeta Bilistages que vingueren a sol·licitar l'ajut dels

Reconstrucció aproximada de la topografia emporitana a l'Antiguitat (segons Rovira-Sanmartí). 1) Palaiópolis. L'antiga illeta, avui unida a terra, on s'alça el llogarret de Sant Martí. 2) Antic port. 3) Neapolis. 4) Desembocadura del riu Fluvià. 5) Desembocadura del riu Ter. 6) Turó, quasi illa, d'Empúries. 7) Turó, quasi illa, de les Corts. 8) Zona d'aiguamolls.

romans contra les agressions dels revoltats (LIV., 34,11 i 34,12). Queda ben clar arreu i sempre que aquest campament o base de partida se situà a **Emporion** mateix, és a dir segons els nostres coneixements sobre la topografia antiga, en la quasi illa emporitana, car més endavant s'especifica que el campament de guerra (**Castra hiberna**, en paraules de Livi) se situa a tres mil passes d'Empúries. La quasi illa, el turó d'Empúries, oferia unes condicions magnífiques per a facilitar el desembarcament i l'entrenament immediat de les tropes alhora que era una plataforma única per a realitzar cops de mà sobre el territori revoltat. On s'ha de situar aquest primer establiment del cònsol? De fet només hi ha un indret,

magnífic i amb tot tipus de condicions, que és l'altiplà a l'oest de la Neàpolis, on s'alçarà més endavant la ciutat romana. Situar en aquest indret el campament-plataforma permetia controlar i defensar **Emporion**, el seu port, i per tant les naus, la ciutat indígena, cas de trobar-se també dins l'espai concret de la quasi illa i vigilar el rerapaís revoltat, més enllà dels aiguamolls. Nosaltres som de l'opinió que, quan Cató traslladà l'exèrcit a l'altra costat de la zona de maresmes, a la recerca dels rebels deixà una guarnició en aquest indret de vigilància i de control, i també opinem que aquesta guarnició esdevingué permanent fins i tot després de la pacificació de la província, com a baluard de protecció

i defensa d'Emporion i del seu port i de vigilància dels indígenes.^(16 bis)

La situació justa del campament de guerra del cònsol (**Castra hiberna**) que hom ha de cercar, seguint Livi a tres mil passes d'Empúries, ha estat tema de llargues discussions entre els historiadors preocupats per aquest episodi. Segons Schulten,⁽¹⁷⁾ el campament s'hauria de buscar en la petita serraladeta que hom albira vers Viladamat, ja en el rera país indígena, a l'altra costat dels aiguamolls, teoria que no acceptà Martín Almagro que el situà més a prop de la costa potser pels encontorns de l'Armentera, d'Albons o a les platges de Montgó.⁽¹⁸⁾ Eduard Ripoll, que comenta aquestes hipòtesis, també sembla partidari d'una situació més pròxima al mar i assenyala, ultra la badia de Montgó, la zona de Riells,⁽¹⁹⁾ on assenyala l'existència d'un suposat embarcador antic que ara sabem que és una fortificació de les darreries del segle II a.C.⁽²⁰⁾ Nosaltres pensem que l'únic que pot tenir raó, és Schulten, si bé pot matisar-se la localització concreta, més cap al nord o més cap al sud. En efecte, en el relat de Livi, queda ben clara la dualitat de campaments, un al turó emporità, el campament-base, la plataforma de sortida, i un altre, **castra hiberna**, que nosaltres traduïm com a campament de guerra, situat ja dins del territori enemic, lluny de la protecció natural de la quasi illa envoltada d'aiguamolls, que Cató decideix muntar quan considera que ha arribat l'hora d'enfrontar-se amb els rebels a camp obert ["... **ipse, cum iam id tempus anni appeteret quo geri res possent, castra hiberna tria milia passuum ab Emporiis posuit**" (LIV. 34,13)]. Ja en territori controlat pels rebels, però no gaire lluny del turó d'Empúries —només a uns 4.500 m.—, és a dir vers Viladamat o per allí, on devia començar la terra ferma o poc més enllà, Cató continuarà castigant els indígenes amb una idea ben determinant; la d'obligar-los a unir les forces i combatre a camp obert. És un parany que el cònsol prepararà amb habilitat i en el qual caigueren els revoltats. En un combat convencional, Cató no dubtava d'esclafar la revolta i d'assegurar la pacificació del territori. Serà precisament a la vora (no sabem si molt o poc) del campament permanent romà que els rebels organitzaran el seu entorn del qual tindrà lloc la batalla decisiva, col·locats els romans per ordre del cònsol, a l'altra banda, lluny del propi campament, com si el general volgués obligar cal dir que d'una manera ben teatral, a vèncer o morir, quan més que una batalla compromesa hom preparava la destrucció sistemàtica dels rebels per part d'un exèrcit de debò, perfectament entrenat, armat i dirigit.

6. L'EXÈRCIT REBEL

També té interès veure la incorporació de l'exèrcit indígena en el relat de Livi, el més llarg i el que dona més detalls d'aquesta primera part de la campanya del cònsol, car, de fet, no s'esmenta un exèrcit enemic fins al moment, just abans, d'entrar en combat, després d'arengar les tropes i d'anunciar-los-hi que ell mateix, la nit propera els duria al campament enemic [...]"ad

castra hostium ducturum." (LIV. 34,13)]. A partir d'ara es farà esment d'un poderós exèrcit rebel nombrós i d'un campament on s'estaven esperant emprendre alguna acció que ens és desconeguda. Abans però, enlloc no hem vist l'exèrcit enemic, llevat d'una petita guarnició a Roses foragitada pels romans. La política de Cató en aquests primers moments també recolza la idea d'una absència d'enemic real —sortides a l'exterior, cops de mà, saqueigs del territori i amb els indígenes sense sortir de les seves fortificacions ["... **nec iam egredi extra munimenta castellarum audebant**" (LIV. 34,13,3)], política difícil de portar a terme amb un exèrcit poderós davant per davant i controlant el rera país. La solució del problema podria ser la següent: essent l'època de segar, tal com recorda també Livi (34,9), el més probable és que l'exèrcit rebel s'hagués dissolt per a poder ser present en el moment de segar i batre, imprescindible per a la seva supervivència, amb la intenció molt probable de tornar-se a reunir immediatament després d'aquestes tasques agrícoles inajornables. Cató, amb la política de càstig, no farà altra cosa que accelerar la reunificació de les tropes, car ell vol, intel·ligentment, lliurar un combat a camp obert que sap que serà favorable a Roma i, si és prou hàbil, decisiu.

7. LA BATALLA D'EMPÚRIES. RESULTATS

La gran batalla d'Empúries que tingué lloc a qualsevol indret del rera país, a l'altra costat dels aiguamolls (Ventalló, Viladamat, amb més possibilitats, però també per la Tallada o Verges o més enllà) ens és ressenyada amb detall per Livi i malgrat la càrrega literària i les suposades dificultats que hom capta en el relat, dona la sensació d'una victòria anunciada, d'un combat sense color, entre un exèrcit experimentat, ben dirigit, ben armat i amb una disciplina extraordinària, una autèntica màquina de guerra, i una munió d'homes valents, sense direcció, sense experiència en combat a camp obert i que, encara que hagués estat molt més nombrós, havia de perdre de totes totes. És en aquesta victòria aclaparadora, en el saqueig del campament i en la persecució sistemàtica del dia següent, que Cató

16 bis) Vegeu: J. AQUILUÉ, R. MAR, J. M.ª NOLLA, J. RUIZ DE ARBULO i E. SANMARTÍ, *El fórum romà d'Empúries (Excavacions de 1982). Una aproximació arqueològica al procés històric de la romanització al nord-est de la Península Ibèrica*, Barcelona, 1984.

17) SCHULTEN, *Las guerras...*, citat, p. 183.

18) ALMAGRO, *Las fuentes escritas...*, citat, p. 72-73.

19) E. RIPOLL, *Els orígens de la ciutat romana d'Empúries*, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres, 1978, p. 45-46.

20) Sobre el suposat embarcador E. RIPOLL i M. LLONGUERAS, *Embarcadero romano de Riells, en el ámbito ampuritano, a Miscelánea Arqueológica, XXV aniversario de los Cursos Internacionales de Prehistoria y Arqueología en Ampurias, (1947-1971)*, Vol. II, Barcelona, 1974, p. 277-295; F. J. NIETO i J. M.ª NOLLA, *El material arqueológico de Riells-La Clota y sus relaciones con Emporiae, a VI Congreso Internacional de Arqueología submarina, Cartagena, 1982 (en prensa)*.

guanyà, en unes poques jornades la pacificació de tota la faixa costanera del nostre país. Qui més qui menys degué tenir algú present en la batalla, morts, presoners ferits o fugitius, i això i el temor d'una altra carnisseria semblant acabà amb les vel·leitats antiromanes dels *indígenes d'aquest territori*. En efecte, Cató, ara i els pretors que governaran aquesta província els anys següents, només hauran de combatre, i molt poc, algunes tribus de l'interior que no participaren direc-

tament de la desfeta sagnant i exemplar de la batalla d'Empúries que pacificà per sempre aquest país.⁽²¹⁾

21) La rapidesa a sotmetre el país s'explica millor com a resultat de la batalla que com una llarga i feixuga tasca d'assaltar i destruir poblats. Sobre les condicions imposades als vençuts, és molt difícil a través de l'arqueologia treure'n l'aigua clara, però pel que sabem no sembla pas confirmar-se l'obligatorietat de davallar dels cims a la plana i de desmuntar fortificacions.